

El català ocult: el potencial d'ús de la llengua catalana a la presó Model de Barcelona

En aquest article us presentem un treball de recerca que es va fer al Centre Penitenciari d'Hommes de Barcelona (la presó Model). L'objecte de l'estudi era quantificar el potencial d'ús del català en la relació entre els interns i els professionals de la Model i analitzar les dades amb vista a proposar i dur a terme actuacions que facin aflorar aquest potencial d'ús, de manera que es concreti en un ús real i vagi augmentant progressivament.

Davantall

En aquest article us presentem el treball de recerca que, amb aquest mateix títol, es va fer a la presó Model (podeu consultar l'estudi sencer a http://www.gencat.net/justicia/serveis/linguistic/suport/fonts/cat_model/index.htm). L'estructura de l'article, paral·lela a la de l'estudi, és la següent:

- Començarem amb una *Presentació* que explica l'origen, el propòsit i els valors del treball i una *Introducció* que n'explica els principals aspectes metodològics.
- Entrant ja en l'apartat de *Dades: presentació i comentari*, primer veurem i comentarem breument unes dades marc que ens informen sobre l'entorn sociolingüístic immediat, és a dir, sobre la població interna total del centre penitenciari i la de les dues galeries (2a i 4a) on vivia la major part dels interns entrevistats (265 del total de 335; la resta, eren de la 1a i de la 3a). Es tracta de dades sobre el lloc de naixement i sobre el coneixement (no autodeclarat, sinó objectivat) del català i del castellà. Després podrem confrontar aquestes dades marc amb les dades sobre el lloc de naixement i l'ús observat del català corresponents a les 335 persones entrevistades.

Tot seguit exposarem les dades corresponents a les 335 persones entrevistades entre juny de 2002 i juliol de 2003. Aquestes dades es refereixen a quatre variables sociodemogràfiques dels entrevistats (lloc de naixement, anys de residència als Països Catalans —per als que no hi han residit sempre—, nivell d'estudis —almenys iniciats— i edat), i també, naturalment, a la tipologia lingüística de les entrevistes. Llevat de la darrera, que procedeix de l'entrevistador, la resta d'informacions procedeix de la mateixa persona entrevistada.

Acabarem aquest apartat fent uns creuaments de dades que ens permetran veure quina relació hi ha entre les quatre variables sociodemogràfiques esmentades i la tipologia lingüística de l'entrevista.

- Així arribarem a un *Balanç global* i, finalment, a unes *Propostes* i unes idees per fer que el potencial d'ús del català que haurem detectat es pugui transformar progressivament en ús efectiu.

Presentació

Hi ha una percepció força estesa entre els professionals de l'àmbit penitenciari segons la qual la possibilitat d'usar el català en llur relació amb els interns és per força molt minsa, gairebé residual. La causa d'aquesta percepció seria una —presumptament— baixíssima competència en llengua catalana dels presos. En

canvi, els tècnics de planificació lingüística que treballem en aquest àmbit no veïem gens clar que aquesta percepció tan negativa de la situació es correspongués amb la realitat. En la discrepància de percepcions hi ha l'origen de l'estudi que us presentem en aquest article.

L'objecte de l'estudi era, doncs, de quantificar el potencial d'ús del català en la relació entre els interns i els professionals de la Model (Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona, CPHB) i analitzar les dades amb vista a proposar i dur a terme actuacions que facin aflorar aquest potencial d'ús, de manera que es concreti en ús real, i vagi augmentant progressivament. Amb les reserves que calgui, l'estudi té un valor indicatiu per a l'àmbit penitenciari català en general, atès que la Model és el gran centre de presos preventius de Catalunya.

L'interès de l'estudi, tal com el vam plantejar, era que ens proporcionava dades sobre l'ús observat (no sobre l'ús declarat); i ho feia en un àmbit molt específic, en principi advers per a la llengua catalana (marginalitat, proporció d'immigrats), que no havia estat estudiat.

En el capítol de reconeixements, cal esmentar en primer lloc la Secció de Suport Lingüístic del Departament de Justícia (DJ) i els comandaments del CPHB i de la de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil del DJ; també cal agrair la disposició i el rigor dels tres professionals de l'Equip de Tractament del CPHB que han col·laborat directament en aquest treball com a entrevistadors; finalment, pel que fa al tractament estadístic de les dades i la discussió de la seva significació, cal esmentar Vanessa Bretxa i M. Àngels Pareres, del Centre Universitari de Sociolingüística i Investigació (CUSC) de la Universitat de Barcelona (UB), i també Francesc Xavier Vila, professor de sociolingüística de la UB, per les valuoses observacions que ens hi ha fet.

Usos reals observats

Hem estudiat els usos observats (no pas els usos declarats) en totes les entrevistes o converses formals entre dues persones que han tingut lloc entre els tres col·laboradors de l'equip de tractament i interns diferents del CPHB en un període comprès entre juny de 2002 i juny de 2003 (335 interns entrevistats).

Tipus d'entrevista

Les entrevistes, d'entre 5 i 15 minuts de durada, podien ser jurídiques (amb el jurista criminòleg, per tractar de qüestions relacionades amb la situació penal i penitenciària de l'intern) o de treball (amb la pedagoga, per tractar de la possibilitat de treballar als tallers penitenciaris).

Dades de cada intern entrevistat

Les proporcionava el mateix intern entrevistat i són les següents: lloc de naixement (població i comarca o província, per als nascuts a l'Estat espanyol; estat, per als nascuts fora de l'Estat); anys de residència (en total, si són discontinus) a Catalunya o en algun altre dels territoris de llengua catalana; nivell d'estudis (almenys iniciats); i edat.

Protocol d'ús lingüístic dels col·laboradors-entrevistadors i tipologia lingüística de les entrevistes

El protocol establí que l'entrevistador havia d'iniciar la conversa amb una frase que permetés a l'intern adonar-se clarament que el professional no se li havia adreçat en castellà: «Bon dia, endavant. Sóc el jurista d'aquesta galeria [o la pe-

Introducció

dagoga del Centre]. Vostè ha demanat una entrevista amb mi, oi? En què puc ajudar-lo?»

En correspondència amb el protocol, hi havia 5 tipus de conversa previstos, segons l'ús lingüístic dels interlocutors:

(1) Si l'intern contestava en català, el professional havia de continuar usant el català, i llavors la conversa s'estabilitzava en aquesta llengua (conversa en català).

(2) Si l'intern contestava en castellà (o en un altre idioma), el professional havia de continuar usant el català; en aquest cas podia passar que l'intern passés al català en un moment més o menys inicial de l'entrevista i la conversa s'estabilitzés en català fins al final (canvi inicial de l'intern al català i conversa en català).

(3) Podia passar també que l'ús del català o d'un altre idioma (generalment el castellà) per part de l'intern fos vacil·lant fins al final de l'entrevista, és a dir, que l'ús de l'intern no s'estabilitzés clarament en un o altre idioma (ús vacil·lant i no consolidat del català per part de l'intern al llarg de tota la conversa).

(4) La conversa també es podia estabilitzar en una situació en què es donés l'ús alternatiu de dos idiomes: català per part del professional i una altra llengua (generalment el castellà) per part de l'intern (no ús actiu —però sí ús de comprensió— del català per part de l'intern).

(5) Finalment, també podia passar que la conversa s'estabilitzés en castellà (o en una altra llengua) si l'intern ho demanava explícitament, o bé si el professional veia signes evidents que l'intern no l'entenia gens o no l'entenia gaire (no comprensió —o petició explícita del castellà— per part de l'intern, que comportava l'ús del castellà —o de vegades d'una altra llengua— per part de l'entrevistador).

Si inicialment hi havia vacil·lació o negociació per part de l'intern en l'ús d'una o altra llengua, el tipus de conversa s'establí sobre la base de la llengua en què s'havia estabilitzat en el tram final de la conversa: en català (tipus 2) o en castellà (o una altra llengua) (tipus 4).

Aquest protocol coincideix amb el que estableix la normativa vigent sobre usos lingüístics per a la relació entre el personal al servei de la Generalitat i els ciutadans (llevat d'allà on el protocol establí que el professional havia de canviar de llengua «si veia signes evidents que l'intern no l'entenia gens o no l'entenia gaire», cosa que, potser perquè és de sentit comú, la normativa no explicita).

Les dades: presentació i comentari

Les dades marc: el context dels entrevistats

La presó Model

La presó Model de Barcelona és el centre penitenciari de preventius on ingressen totes les persones de la demarcació de Barcelona que per decisió judicial han de restar en presó provisional (en el període estudiat, els presos preventius representaven aproximadament un 38% dels interns); a més d'aquests interns, a la Model també n'hi ha que ja han estat jutjats i que compleixen la seva condemna (els presos penats representaven vora un 62% dels interns, una petita part dels quals tenen, a més, alguna causa preventiva).

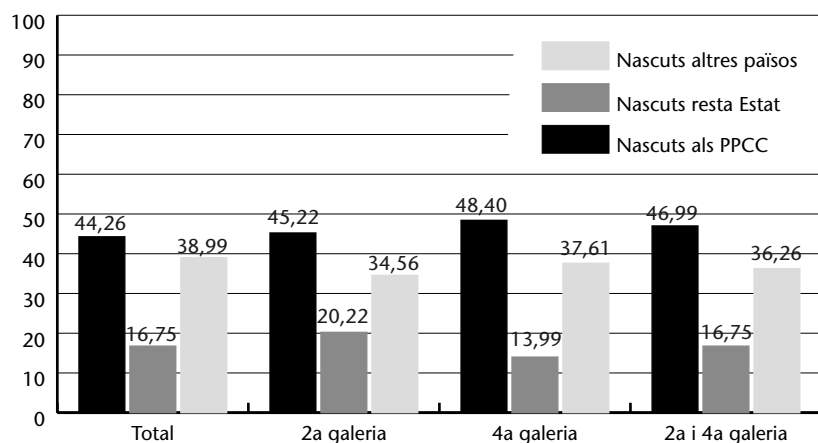
La 2a Galeria i la 4a Galeria

Per criteris de règim intern i de tractament penitenciari, la població interna en una presó s'agrupa en diversos mòduls o galeries, que són l'immediat i determinant entorn vital i social dels interns. Aquests criteris fan que hi pugui haver diferències significatives entre, d'una banda, la població de la 1a i 2a galeries i,

d'altra banda, la població de la 4a Galeria. La 3a Galeria se situaria en un punt intermedi.

Lloc de naixement

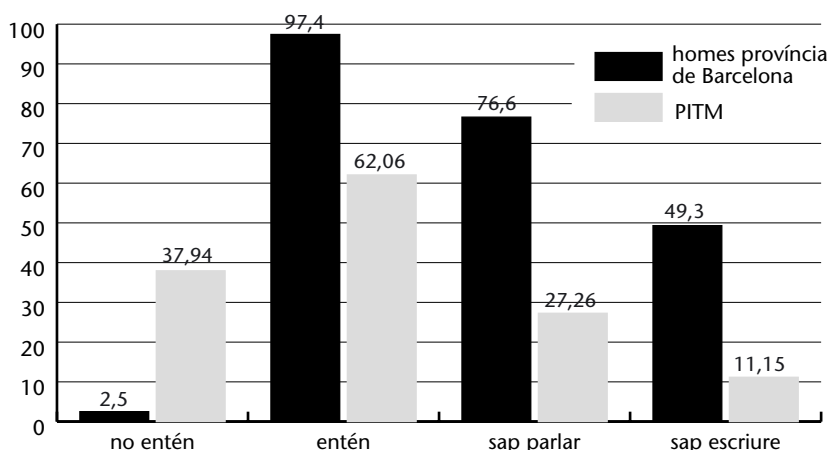
Gràfic 1. Lloc de naixement de la població interna del CPHB: població interna total de la Model (PITM), població interna de la 2a Galeria, població interna de la 4a Galeria i població interna del conjunt de la 2a Galeria i la 4a Galeria (PI2a+4a)



El percentatge de naturals dels Països Catalans no arriba al 50%, tant per a la població interna total de la Model (PITM) (44,7%) com per al conjunt de la població interna d'aquestes dues galeries (PI2a+4a) (47%); els nascuts fora de l'Estat són el 39% per a la PITM i el 36,7% per a PI2a+4a. Els immigrants espanyols representen el 16,75%, tant per a la PITM com per a la PI2a+4a. Aquestes dades corresponen a una data central del període estudiat (vegeu el gràfic 1).

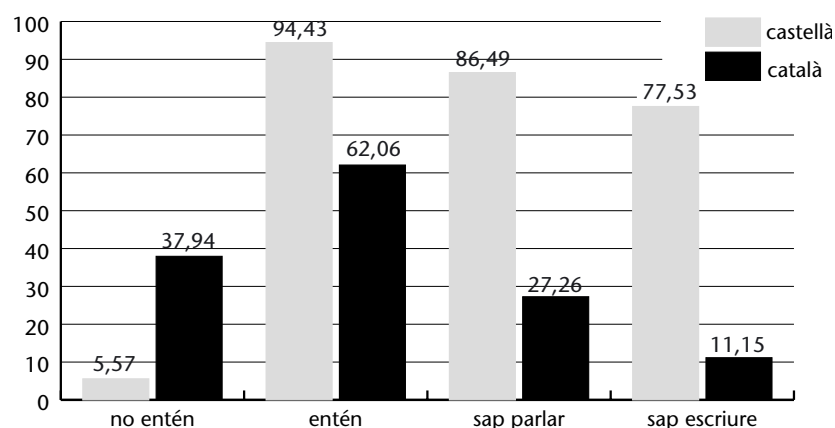
Coneixement del català i del castellà

Gràfic 2. Coneixement del català de la població masculina major de 18 anys de la província de Barcelona (Enquesta de la Regió de Barcelona, 2000) i de la població interna total de la Model (PITM, 2003) (percentatges)



Les dades sobre coneixement del català i del castellà s'obtenen a partir d'una prova i una entrevista que el mestre del Departament d'Ingressos fa a tots els interns que ingressen al CPHB. No són, doncs, dades autodeclarades, sinó objectivades per un professional. Es recullen en el mateix format que les dades sobre el coneixement del català del cens (tret de la capacitat saber llegir, que al CPHB no hi consta).

Gràfic 3. Coneixement del català i del castellà de la població interna total de la Model (PITM)

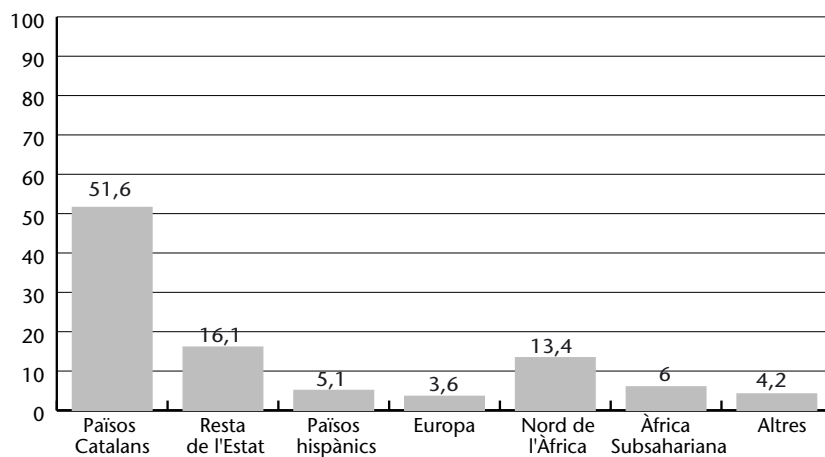


Les dades ens mostren un dèficit enorme quant a coneixement del català dels interns de la Model, tant en comparació amb la població masculina major de 18 anys de la província de Barcelona (gràfic 2) com amb el coneixement del castellà que tenen els mateixos interns de la Model (gràfic 3.; vegeu també el gràfic 7, en què es comparen aquestes dades sobre coneixement del català amb la tipologia lingüística de les entrevistes: interns entrevistats que l'han parlat).

Característiques sociodemogràfiques dels interns entrevistats

Lloc de naixement

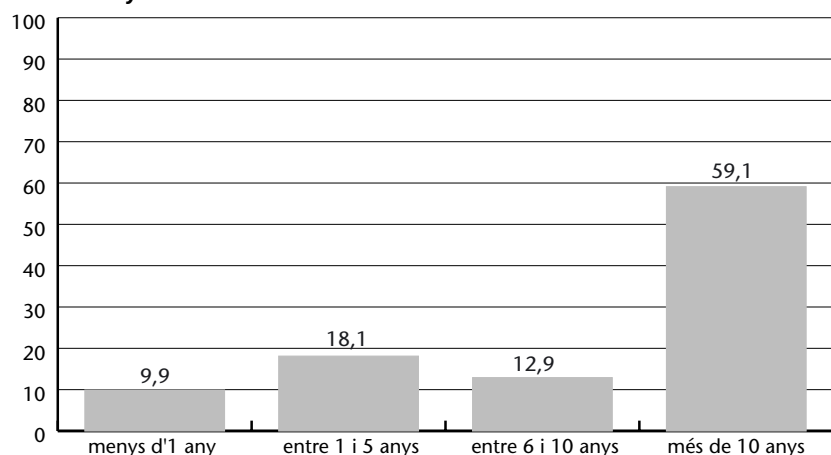
Gràfic 4. Lloc de naixement (detallat)



Una mica més de la meitat (51,6%) dels 335 entrevistats són nascuts als Països Catalans. Si comparem aquests percentatges amb els que hem vist a l'apartat «Lloc de naixement» per a la PITM i per al conjunt de la PI2a+4a ens adonem que entre els entrevistats hi ha una lleugera sobrerepresentació dels autòctons en detriment dels estrangers, mentre que el percentatge dels nascuts a la resta de l'Estat es manté vora el 16%. Del 48,4% restant, dues tercers parts són nascuts fora de l'Estat i els altres són espanyols. Entre els interns nascuts fora de l'Estat hi ha molts països de procedència, però hi ha un predomini clar dels països africans (que representen vora el 60% dels nascuts fora de l'Estat; entre els africans, hi ha el doble de magribins que de subsaharians). Els hispanoamericans són vora el 15% dels estrangers. La resta d'estrangers, vora una quarta part, procedeix de diversos països europeus (11%) i d'altres països (13%) (vegeu el gràfic 4).

Anys de residència als Països Catalans

Gràfic 5. Anys de residència als Països Catalans



La dada potser més significativa és que una gran part dels immigrants ja fa molts anys que viuen entre nosaltres: gairebé el 60% feia més de 10 anys que eren aquí quan van tenir l'entrevista. El 13% feia entre 5 i 10 anys. El 28% encara no feia 5 anys que hi vivia (el 10% no feia ni 1 any). En conjunt, els interns procedents de fora de l'Estat fa menys temps que viuen als Països Catalans que els procedents de la resta de l'Estat, però tot i així, els interns nascuts fora de l'Estat amb més de 10 anys de residència arriben al 47% (vegeu el gràfic 5).

Nivell d'estudis (almenys iniciats)

En conjunt, el nivell d'estudis dels entrevistats és inferior al de la població catalana en general, i també al de la població de la província de Barcelona.

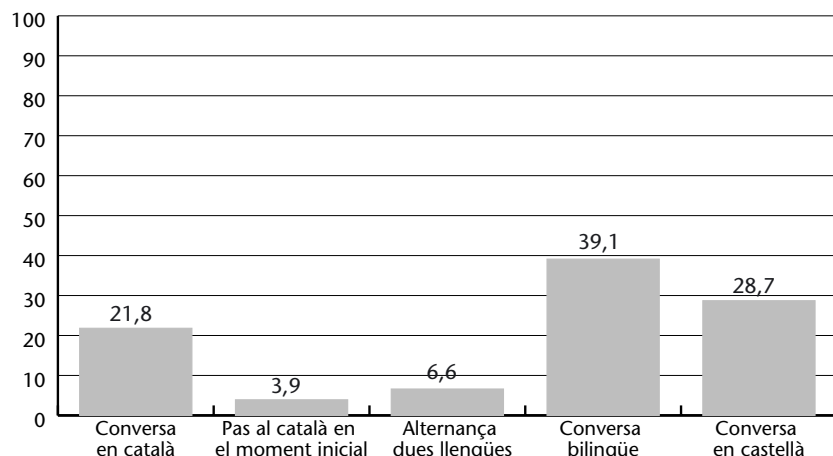
Edat

La immensa majoria dels entrevistats es distribueix en dues parts gairebé iguals (de vora el 40% cada una) entre els grups d'edat de 21 a 30 anys i de 31 a 40, de manera que la franja d'edat entre 21 i 40 anys suma un 82,7% dels interns; només un 12,8% en té entre 41 i 50, i el 4,5% restant en té més de 50.

Anàlisi de les entrevistes

Tipologia lingüística de l'entrevista: l'ús del català observat

Gràfic 6. Tipologia lingüística de l'entrevista: tipus de conversa



El percentatge del conjunt de les 335 entrevistes que es fan en català (tipus 1 + tipus 2 de conversa) és d'un 25,7% (86 interns). És interessant de remarcar el fet que, del total de persones que han parlat en català fins al final de l'entrevista, n'hi ha vora un 15% que d'entrada no ho feien, però que, en mantenir l'interlocutor el català, hi convergien de seguida i el mantenien fins al final (tipus 2).

Afegint-hi el 6,6% corresponent al tipus 3 de conversa (ús vacil·lant del català i del castellà o una altra llengua al llarg de tota l'entrevista), obtenim un 32,3% (108 interns) del total dels entrevistats que, com a mínim, ha tingut part de la conversa en català (el 25,7% totalment, i aquest 6,6% parcialment). Aquests interns representen una cinquena part del total d'interns que han tingut —almenys en part— la conversa en català (vegeu el gràfic 6).

[Pel que fa a la significació dels tipus de conversa 2 i 3, remarcuem que apareixen (sempre en un petit nombre) en els diversos subgrups d'entrevistes que podem considerar: per galeria, per entrevistador, per tipus d'entrevista (jurídica o de treball), per edat, etc.]

El gruix més considerable d'entrevistes (39,1% dels interns) correspon al tipus 4 de conversa, és a dir, quan la conversa s'estabilitza en l'ús alternatiu de dos idiomes: català per part del professional i una altra llengua (generalment el castellà) per part de l'intern. En aquest cas no hi ha un ús parlat del català per part de l'intern, però sí que hi ha un «ús de comprensió» de la llengua.

En conjunt, doncs, com a mínim, el percentatge d'entrevistats que entenen el català és del 71,3% (239 interns).

Finalment, hi ha les entrevistes en què ha estat necessari per manca de comprensió (o l'intern ho ha demanat explícitament) que l'entrevistador parli en castellà (o en una altra llengua), i llavors tota la conversa ha tingut lloc en aquesta llengua (tipus 5 de conversa). Això ha passat en el 28,7% de casos, que correspon a 96 entrevistes.

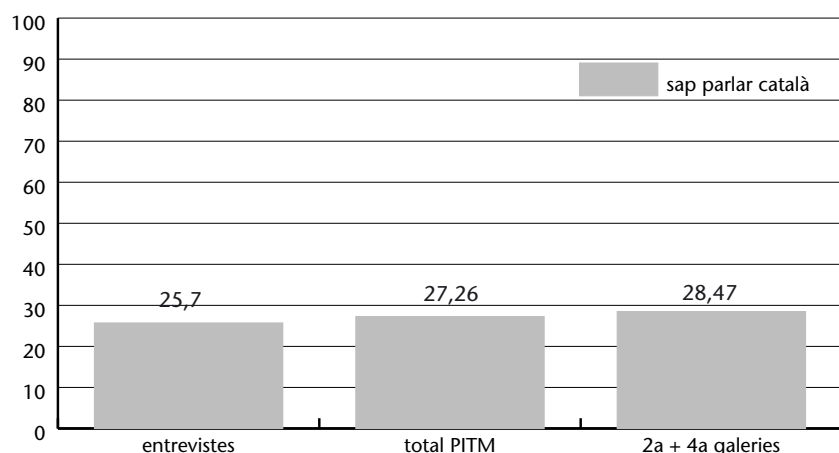
En resum, podem dir que en el conjunt de les 335 entrevistes hi ha més casos (el 28,7%, que correspon a 96 interns) en què no es pot fer en absolut l'entrevista en català (i cal fer-la exclusivament en castellà o, en algun cas, en altres llengües) que no pas casos en què l'entrevista es pot fer totalment en català (25,7%, 86 interns). Enmig d'aquestes dues situacions, hi ha una majoria relativa de les entrevistes (39,1%, 131 interns) que es fan en dues llengües alhora: català per part de l'entrevistador, una altra llengua (generalment el castellà) per part de l'intern. I, finalment, hi ha aquest 6,6% (22 interns) de casos en què l'ús del català per part de l'intern al llarg de tota l'entrevista ni es consolida ni s'abandona.

Vegem ara la relació entre *coneixement* (dades marc) i *ús observat* (entrevistes) (vegeu el gràfic 7).

Les dades marc sobre coneixement del català (saber-lo parlar) ens diuen, tant per al total d'interns del CPHB com per als de la 2a i la 4a galeries, que el sap parlar vora el 28% dels interns; la coincidència amb els percentatges d'ús observat que hem vist per al conjunt de les 335 entrevistes és total: hi ha menys d'1,5 punts de desviació. Aquestes dades tan coincidents suggereixen que la immensa majoria dels interns que saben parlar català, quan troben un context favorable, el parlen. Caldria tenir en compte, encara, el 6,6% del total dels 335 entrevistats que han parlat en català en alguns trams de l'entrevista.

En canvi, pel que fa a la capacitat de comprensió, les diferències entre les dades de coneixement i les dades de l'ús observat en el conjunt de les 335 entrevistes són apreciables. Efectivament, segons les dades marc, vora el 33% de la PI2a+4a (vora el 38% per a la PITM) no entén el català, mentre que la no com-

Gràfic 7. Ús parlat observat en els 335 entrevistats i coneixement del català (saber parlar) de la població interna total de la Model (PITM) i de la població interna del conjunt de la 2a Galeria i la 4a Galeria (PI2a + 4a)

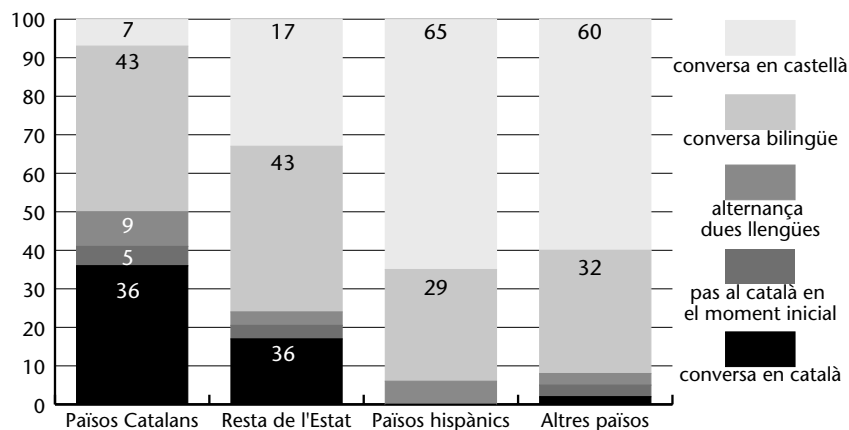


previsió del català s'hauria donat en el conjunt de les 335 entrevistes «només» en un 28,7% dels casos. Potser l'explicació d'aquesta divergència relativament important de vora 5 punts caldria cercar-la en part en la lleugera infrarepresentació dels estrangers en les entrevistes, i també en el caràcter més «inconcret» de l'habilitat de comprensió (que pot propiciar errors d'apreciació), mentre que l'habilitat de saber parlar és més concreta.

Lloc de naixement i tipologia lingüística de l'entrevista

Hi ha una gradació descendent quant a l'ús del català en les dues habilitats observades en les entrevistes (entendre i parlar) (vegeu el gràfic 8).

Gràfic 8. Relació entre el lloc de naixement i el tipus de conversa



L'han parlat 5 de cada 10 interns nascuts als Paísos Catalans (4 totalment i 1 parcialment), 1 de cada 4 dels nascuts a la resta de l'Estat i només 1 de cada 14 dels nascuts fora de l'Estat. La gran majoria d'aquests interns que han parlat en català ho han fet totalment (tipus 1 i tipus 2 de conversa), mentre que entre una cinquena i una sisena part ho ha fet parcialment (tipus 3 de conversa).

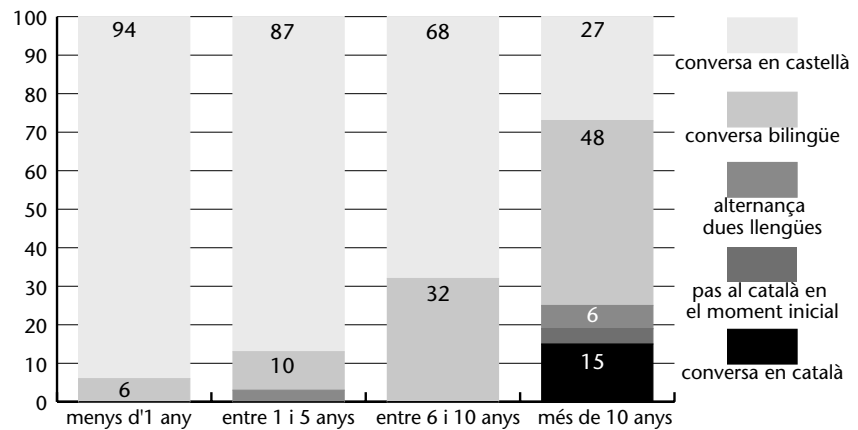
Correlativament amb aquestes dades, no entenen el català 1 de cada 15 interns nascuts als Paísos Catalans, un de cada 3 nascuts a la resta de l'Estat i gairebé 2 de cada 3 nascuts fora de l'Estat (tipus 5 de conversa).

Entremig, hi ha un 42,8% (per als nascuts als Paísos Catalans), un 42,6% (per

als nascuts a la resta de l'Estat) i un 31'5% d'interns (per als nascuts fora de l'Estat) que no han parlat en català però l'entenien (tipus 4 de conversa).

Criden l'atenció aquests enormes dèficits de comprensió del català dels interns nascuts a la resta de l'Estat (1 de cada 3 no l'entén!), i també dels interns nascuts fora de l'Estat (6 de cada 10!), oimés si tenim en compte que la mitjana d'anys de residència és molt alta, sobretot per als nascuts a la resta de l'Estat, però també per als nascuts fora (vegeu l'apartat «Anys de residència als Països Catalans»). El mateix podríem dir de la nul·la capacitat d'expressió oral en català que mostren 3 de cada 4 interns entrevistats nascuts a la resta de l'Estat i 9 de cada 10 dels nascuts fora de l'Estat.

Gràfic 9. Relació entre els anys de residència (sense tenir en compte els interns que hi han residit sempre) i el tipus de conversa



Anys de residència i tipologia lingüística de l'entrevista

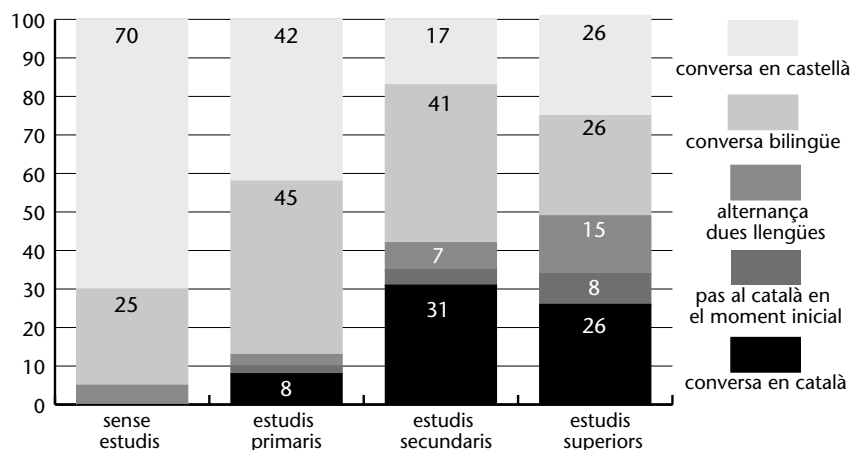
Com era d'esperar, el factor *anys de residència* és significatiu en el sentit que com més anys fa que els interns resideixen als Països Catalans més usen el català. Tanmateix, les dades ens mostren que cal que passin molts anys de residència perquè aquest factor temps incideixi d'una manera apreciable en la comprensió i l'ús parlat del català per part dels interns. Fins que no arribem al grup dels interns amb més de 10 anys de residència no trobem interns que hagin usat el català en la conversa: ho ha fet 1 de cada 5 d'aquests interns (per al conjunt de les 335 entrevistes era si fa no fa 1 de cada 4). Entre aquests interns amb més de 10 anys de residència les converses de tipus 5 són 1 de cada 4, lleugerament per sota del que passa en el conjunt de les 335 entrevistes. Si només tenim en compte els interns nascuts fora de l'Estat amb més de 10 anys de residència, el tipus 5 de conversa és vora 10 punts més alt.

Remarquem, d'altra banda, que la mitjana d'anys de residència als Països Catalans dels interns nascuts a la resta de l'Estat és molt més alta que la dels interns estrangers en general, i especialment la dels interns procedents de països hispanoamericans.

Nivell d'estudis (almenys iniciats) i tipologia lingüística de l'entrevista

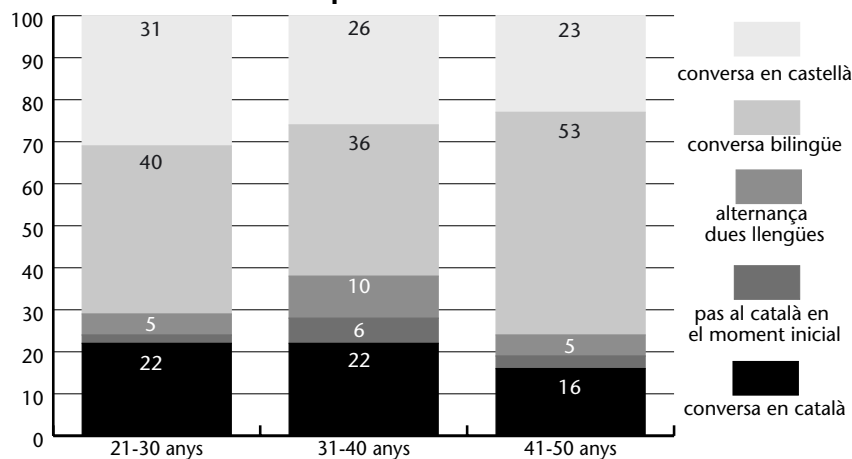
En termes generals hi ha una relació bastant clara entre el nivell d'estudis més baix o més alt dels interns entrevistats i la comprensió del català i l'ús parlat menor o major que n'han fet. Ara bé, no és tan clar que, a partir d'un cert nivell d'estudis, la diferència entre haver cursat estudis mitjans i estudis superiors (sovint inacabats) sigui gaire significativa quant a l'ús del català (vegeu el gràfic 10).

Gràfic 10. Relació entre el nivell d'estudis (almenys iniciats) i el tipus de conversa



Edat i tipologia lingüística de l'entrevista

Gràfic 11. Relació entre edat i tipus de conversa



Les dades de què disposem semblen indicar que no hi ha un impacte clar del sistema escolar en l'ús parlat del català, ni tampoc en la capacitat de comprendre'l, dels joves interns autòctons: no s'aprecien diferències en aquest sentit entre la cohort de 31 a 40 anys en relació amb la de 21 a 30 anys (vegeu el gràfic 11). No sols no hi ha una clara diferència a favor del grup més jove d'entrevistats (en què, a més, hi ha major proporció d'autòctons) quant a la capacitat d'expressar-se i d'entendre el català, sinó que fins i tot hi ha una certa diferència negativa en la capacitat de comprensió. Aquest resultat podria suggerir un cert fracàs del sistema escolar, en els àmbits més pròxims a la marginalitat, en l'assoliment dels objectius de l'escolarització, si més no pel que fa a assegurar uns mínims coneixements del català. En canvi, si comparem el grup d'edat 41-50 anys amb els grups més joves, les dades sí que semblen indicar una tendència favorable al català, però només pel que fa a l'ús parlat, no pas en la capacitat de comprensió. (En els grups d'edat de 51-60 i de més de 60 anys no hi ha prou interns perquè els percentatges resultin significatius.)

Hem quantificat el potencial d'ús del català en la relació entre els professionals i els interns de la Model. Ho hem fet observant l'ús real del català en les 335 entrevistes que han servit de base a aquest treball. Les xifres es poden resumir així:

Balanç global

- Ús oral total del català per part de l'intern (conversa en català): 25,7% de les converses.
- Ús oral parcial o vacil·lant del català per part de l'intern: 6,6% de les converses.
- Ús de comprensió —sense ús oral— per part de l'intern (el professional parla en català, l'intern respon en castellà o una altra llengua): 39,1% de les converses.
- Desús total del català per part de l'intern —sense ús de comprensió per part de l'intern i, doncs, sense ús oral per part del professional— (l'intern parla en castellà o una altra llengua i el professional també): 28,7% de les converses.

Si només considerem l'ús parlat del professional, el potencial és del 71,3%, que troba el seu límit en la incapacitat de comprensió del català (o petició explícita de canvi de llengua) de l'intern. Si considerem l'ús parlat de l'intern, el potencial és del 29,1%. Considerant la conversa en conjunt, és a dir, tots dos interlocutors, el potencial del català parlat hi és del 49,9%.

Són xifres molt notables. Malgrat les seves òbvies limitacions, resulta enormement superior a les expectatives —molt restrictives— dels mateixos professionals de l'àmbit penitenciari, i en aquest sentit són molt positives.

El potencial d'ús que hem detectat i quantificat és, doncs, una gran oportunitat per a l'expansió de l'ús del català en l'àmbit penitenciari, expansió encara més necessària en la mesura que la situació de l'ús real en aquest àmbit és tan precària. Hi ha molt de camp per córrer, doncs, i és possible de fer-ho: es tracta de fer aparèixer la llengua oculta que hi ha. Ara bé, al costat d'aquest potencial de canvi, tenim també unes limitacions que ja hem esmentat. La més urgent d'afrontar és la gran proporció d'interns (28,7% dels entrevistats) que ni tan sols entenen el català, fet que en dificulta l'ús en molts contextos de comunicació que no són estrictament individuals. En parlarem tot seguit.

Propostes d'actuació

L'ús del català en l'àmbit penitenciari i l'Administració: dèficits, potencial i actuació

És evident que hi ha uns dèficits enormes quant a l'ús del català en aquest àmbit, i també és cert que hi ha possibilitats i potencial per a avançar molt. No cal dir que aquest avenç s'ha de fer amb el suport dels càrrecs directius de l'àmbit penitenciari i del DJ en general i en col·laboració amb la Secretaria de Política Lingüística i els serveis lingüístics del DJ. L'obtenció d'aquest suport i col·laboració no ha de representar cap dificultat en la mesura que el simple compliment del que la normativa estableix pel que fa als usos lingüístics en l'Administració de la Generalitat ja significaria un gran pas endavant respecte de la situació actual a les presons. Recordem (vegeu l'apartat «Protocol d'ús lingüístics dels col·laboradors-entrevistadors i tipologia lingüística de les entrevistes», a la pàgina 59 que el protocol que havien de seguir els entrevistadors coincideix del tot amb aquesta normativa.

D'altra banda, aquestes actuacions haurien de depassar l'àmbit estrictament penitenciari i obtenir un reforç des d'altres àmbits, sobretot Educació, Benestar i Família i els òrgans i les entitats que tenen relació amb el món de la immigració més recent.

Actuacions des de l'àmbit escolar penitenciari

Caldria que les escoles dels centres penitenciaris, en el marc d'una estratègia decidida i adequada, es proposessin realment com un objectiu prioritari assegurar com a mínim la comprensió del català a tots els interns en un termini raonable, i també un nivell inicial d'expressió. Aquest objectiu és perfectament compatible amb la resta d'objectius d'aprenentatge de l'ensenyament reglat.

Actualment l'eradicació de l'analfabetisme o de la incapacitat de comprensió i expressió en castellà (cursos de castellà per a estrangers) es considera objectiu d'atenció preferent als centres educatius penitenciaris. Per això els interns reben estímuls i beneficis penitenciaris per assistir a les activitats escolars relacionades amb aquests aprenentatges. L'eradicació de l'«analfabetisme de comprensió» del català hauria de rebre, si més no, la mateixa consideració, ja que la no-comprensió del català representa una limitació personal i de promoció social per als interns i una dificultat per a l'ús normal d'aquesta llengua en les activitats educatives, culturals i de tractament penitenciari i, en general, en el funcionament de la institució. Aquest objectiu, a més, s'acorda plenament amb els objectius generals del tractament penitenciari i la rehabilitació. En un segon nivell, cal que les escoles dels centres penitenciaris imparteixin els continguts de llengua catalana corresponents als diversos nivells dels estudis reglats, i també cal que no es continuï ajornant el debat sobre la necessitat de fer l'alfabetització en llengua catalana.

Actuacions en la resta d'àmbits dels centres penitenciaris

Naturalment, és molt important que l'activitat i l'esforç duts a terme en aquest sentit per les escoles es vegin corroborats (i no pas desmentits) per l'actitud i l'ús lingüístic dels directius i de la resta de professionals, molt especialment dels educadors i monitors de les diverses activitats i dels professionals de l'equip de tractament, però també dels professionals de vigilància, sanitaris, etc. Cal evitar que siguin els mateixos professionals (en general ben capaços de parlar en català) els qui, sovint sense ni tan sols haver-s'ho plantejat, actuïn en la seva pràctica quotidiana com un autèntic mur que priva els interns de tenir contacte amb la llengua del país (i, doncs, d'usar-la o aprendre-la). Una primera actuació per modificar la inèrcia que porta cap a aquests comportaments professionals podria ser la difusió, discussió i valoració dels resultats d'aquest estudi entre els comandaments i els diferents col·lectius que treballen en l'àmbit penitenciari.

Cal, també, que totes les informacions orals o escrites adreçades als interns en general que es produeixen en la vida quotidiana d'un centre penitenciari (megafonia interior de les galeries o mòduls, normatives, informacions d'activitats, etc.) els arribin, com a mínim, en català, cosa que ara no passa. En cas contrari, els mateixos centres penitenciaris estarien desmentint per una banda l'esforç que, des de la banda de l'escola i de tractament en general, estarien fent altres professionals.

En aquest sentit, caldria informar i formar els nous professionals que inicien la seva tasca als centres penitenciaris de tal manera que no incorporessin certs prejudicis i rutines comunicatives que resulten enormement i —com hem vist— innecessàriament limitadores de l'ús del català a les presons.

Una nova pràctica professional en aquest aspecte faria aflorar el potencial d'ús del català que hi ha entre molts interns i faria que altres hi entressin en contacte. El canvi que proposem és també coherent amb els drets dels interns i amb els principis de la rehabilitació i del tractament penitenciari, i també amb diversos plans governamentals i declaracions de la societat civil catalana encaminats a facilitar tant la normalització lingüística del país com la integració social dels immigrants.

En definitiva, es tracta que, en aquests aspectes, els centres penitenciaris no quedin al marge i avancin pel mateix camí que ja ha fet la societat catalana en general. Aquest procés és necessari no tan sols per raons de normalitat cultural i lingüística o de compliment de la normativa, sinó sobretot per no afegir nous elements de marginalització a una població, la penitenciària, que sovint ja en pateix prou.

